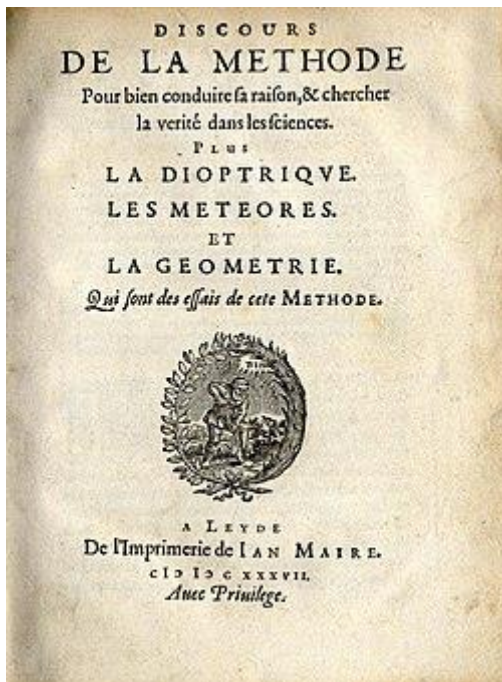


3.2. lecke: Descartes: a hiperbolikus kétely

A kétely két megközelítésben is szóba kerül Descartes gondolkodásában. Egyrészt az **elme megtisztítása**, másrészt az **evidens megismerés metafizikai megalapozása** kapcsán. Mint már tisztáztuk, **Descartes nem szkeptikus gondolkodó**. Nála a szkeptikus érvek nem az általános ítéletfelfüggesztést célozzák, hanem, éppúgy, mint Baconnál, csak **eszközü**l szolgálnak a **biztos tudás** eléréséhez.



Descartes számára a kételkedés a filozófiai gondolkodás alapmozzanata. Ahhoz, hogy a valóságot filozófiai módon lássuk és megismerjük, először kételkedni kell. A kétely szkeptikus érvek kidolgozását feltételezi. Ezek az érvek arra szolgálnak, hogy elbizonytalanítsák korábbi meggyőződéseinket, és nyitottá tegyenek a biztos tudás megszerzésére. Descartes már az *Értekezés a módszerről* (1636) című művének negyedik részében is felhoz szkeptikus érveket. A három szkeptikus érvenek teljes kifejtése az *Elmélkedések az első filozófiáról* című művében található.

Descartes három szkeptikus érve: az **illúzió-argumentum**, az **álm-argumentum** és a **csaló démon hipotézis**.

Az illúzió-argumentum:

„Nyilvánvalóan mindaz, amit egészen mostanáig teljességgel igaznak fogadtam el, vagy az érzékektől, vagy az érzékek közvetítésével jutott el hozzám. Ezeket azonban olykor csaláson kaptam rajta, márpedig a körültekintő okosság azt követeli, hogy sohase bizzunk meg teljesen azokban, akik akár csak egyszer is rászedtek már bennünket”. Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, első elmélkedés, Budapest, Atlantisz, 1996, ford. Boros Gábor, 26. oldal.

Descartes, Baconnal ellentétben, nem bíz az információkban, amelyeket az **érzéki tapasztalat** közvetít a külső valóságról. Az ilyen tapasztalatok megbízhatatlanságára mutat rá az illúzió-argumentum. Mivel sokszor ráébredhetünk arra, hogy a valóság nem olyan, mint amilyenek az érzékszerveink mutatják, és mivel nem tudjuk mikor

jelenítik meg helyesen és mikor hibásan a külső valóságot, ezért **jobb, ha soha nem bízunk meg az érzéki tapasztalatban.**

Az álom-argumentum:

„Nyilvánvalónak látom, hogy sohasem tudom biztos jelek alapján megkülönböztetni az álmot az ébrenléttől.” Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, első elmélkedés, Budapest, Atlantisz, 1996, ford. Boros Gábor, 27. oldal.

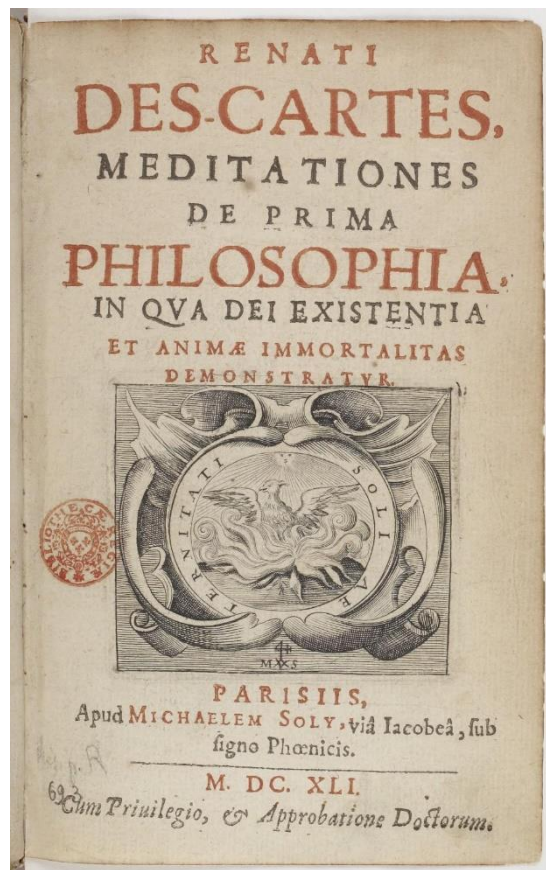
Az álom-argumentum lényege, hogy gyakran álmodjuk azt, hogy ébren vagyunk. Vannak olyan álmaink, amelyek megtévesztésig hasonlítanak az igazi valóságra, a dolgok mégis máshogy történnek bennük, mint a valóságban. Mivel **nincsen eszközünk arra, hogy ezeket az állapotainkat megkülönböztessük az ébrenléttől**, ezért soha nem lehetünk biztosak, hogy egy dolog megismerésének pillanatában nem álmodunk-e, azaz nem tévesen ismerjük-e meg a dolgot.

Gonosz démon hipotézis

„Nem vihette-e végbe Isten azt is, hogy [...] én is tévedjek minden alkalommal, valahányszor csak összeadom a kettőt és a hármát, vagy valahányszor csak megszámlolom a négyszög oldalait, vagy az elképzelhető legegyszerűbb kérdésekben.” Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, első elmélkedés, Budapest, Atlantisz, 1996, ford. Boros Gábor, 29. oldal.

Ez Descartes legerősebb szkeptikus érve. Az ezt megelőző érvek már szerepeltek az őt megelőző szkeptikus hagyományban, ezt azonban Descartes dolgozta ki. Az érvek egyre erősebbek, azaz az ismeretek egyre szélesebb körében váltja ki az **ítéletfelfüggesztést**. Az érzékszervek a tudásunk csak egy bizonyos körét alapozza meg. Az álom-argumentum nem rendíti meg a tér létezésébe vagy a matematikai alpműveletek által nyert tudásunkba vetett bizalmunkat. A gonosz démon hipotézis ezekre is kiterjeszti a kételyt.

Az érv lényege az, hogy **nem tudhatjuk biztosan, hogy az a hatalom, amely megteremtett bennünket, nem állította-e be szándékosan rosszul a megismerőképességünket**. Feltehetjük (persze ez pusztán hipotézis), hogy olyan hatalom teremtett bennünket, amely az evidens igazságokra vonatkozó belátásainkat is meghamisítja. Azaz hiába



adok össze két egyjegyű számot számtalanszor, és hiába mindig ugyanazt kapom eredményül, az eredmény – a hibás megismerőképességem folytán – mindig hamis.

A matematikai módszer próbája és a túlzó kétely

Láthatjuk, hogy Descartes itt teszteli a matematikai módszer alapját, az evidenciára vonatkozó belátást. A gonosz démon hipotézis nemcsak a hagyományos tudásunkat, hanem a matematikai módszer alapjait is elbizonytalanítja. Lényegében **minden tudásunkat kétségbe vonja**: nemcsak az érzéki valóságba vetett hitünket, de az anyagi világ létébe, sőt a saját testünk létezésébe vetett bizalmunkat is megingatja. Sőt kétségbe vonja még a belső, matematikai evidenciákról szerzett tudásunkat is.

Descartes ezt az eljárást **hiperbolikus**, azaz **túlzó kételynek** nevezi. **Módszeres kételynek** is nevezzük, hiszen a célja nem az általános ítéteffüggesztés elérése, hanem a módszeres tudás megszerzése. A kételkedés és a szkeptikus érvek a módszer részét képezik. A radikális kételyre azért van szükség, hogy megbizonyosodjunk róla, vajon van-e olyan tudásunk, amely kiállja e túlzó kétely próbáját is. Mert ha igen, akkor az a tudásunk biztosan igaz tudás.

A túlzó és módszeres kétely vezet el a **tudás metafizikai alapjaihoz**.

Összefoglalás:

Descartes az elme megtisztítása érdekében dolgoz ki szkeptikus érveket. Három érve egyre erősebb kételyt szül és egyre több dologra vonatkozó tudásunkat bizonytalanítja el. Végül a szkeptikus érvek a matematikai evidenciákba vetett bizalmunkat is megingatják. Ezen az úton Descartes saját matematikai módszerét is próbára teszi. A kérdés az, vajon van-e olyan tudás, amely a legtúlzóbb kétely próbáját is kiállja?

Kérdések:

Miért dolgoz ki Descartes szkeptikus érveket?

Milyen területekre vonatkozó tudást vonnak kétségbe az egyre növekvő erősségű szkeptikus érvek?

Miért nevezzük a descartes-i kételyt hiperbolikusnak?

Mi a három szkeptikus érv lényege?